

svojih študentov. Študentje pa potrjujejo to raven tako rekoč a posteriori, se pravi, s kasnejšo uspešno realizacijo tistih svojih možnosti, ki so determinirane s predhodnim študijem na univerzi.

Če gledamo torej na vprašanje ravni univerze s te perspektive — in druge, primernejše zares ne vidim — potem je nanj očitno mogoče odgovoriti le z ustrezno kompleksno dokumentacijo, ki upošteva mednarodna merila, hkrati pa seveda tudi duhovne in materialne zmogljivosti družbe, v kateri nam je usojeno živeti. Brez take objektivne analize je vsak odgovor le izraz prepričanja, ki izhaja iz ozkih osebnih izkušenj, interpretiranih v luči splošnih, toda prav tako osebnih pojmovanj in aspiracij. V mojem primeru bi bilo to takole: Ni mi sicer dano verovati, da je Slovincem prisojeno v tem svetu kakršno si bodi posebno poslanstvo, ki bi bilo vsemu človeštvu v korist, nam pa v čast in slavo. Vendar pa tudi ne vidim nobene naravne ovire, ki bi nam onemogočala, da na kateremkoli področju človeške dejavnosti ne bi mogli prizadevno sodelovati in tudi prispevati svojega deleža, seveda v skladu s svojo voljo in močjo. Osebna izkušnja pa mi pove, da so se nekateri učitelji in študentje naše univerze dobro uveljavili in izkazali v svetu, ki je bolj razvit in zahtevnejši od našega. Odtod izhaja moje prepričanje, da raven naše univerze kljub neurejenemu družbenemu statusu nasploh ni slaba. Seveda priznam, da to prepričanje še ni noben dokaz. Zato ostajate še naprej svobodni, da to verjamete ali ne.

SLOVENCİ V JUGOSLAVIJI

Marijan Kramberger

Zadnje čase smo v Sloveniji pričeli pojavu, o katerem si lahko sicer mislimo, kar si hočemo, ne moremo pa ga niti z dobro — niti z zlonamernimi besedami zbrisati s sveta: Slovenci so začeli, in to z očitnim nelagodjem, množičneje razmišljati o sebi kot o narodu, o resnični teži in ceni svoje skupnosti in v zvezi s tem o njeni bodoči usodi.

Večina izvidov, ki so bili postavljeni, je — ob pogoju, da se kaj bistveno ne spremeni — precej črnogledih, in vsak, kdor ima oči in pamet ter ni ujetnik zahteve po poklicnem političkem optimizmu, bo tej najsplošnejši diagnozi najbrž načelno pritrdil. Na prvem razpotju se znajdemo tam, kjer se začne iskanje konkretnih vzrokov in vzrokom ustreznih predlogov za rešitev. Tu se razmišljanje o slovenskem narodu razcepi na številne rokave, od katerih jih je nekaj, recimo univerzalistična skepsa ali pa Blut-und-Boden mistika, za operativno nacionalno misel pravzaprav mrtvih. Vendar bi natančnejša raziskava verjetno še zmeraj odkrila močno izraženo težnjo k soglasnosti okrog temeljne ugotovitve številka dve, namreč, da bo naš narodni glavobol vsekakor v takšni ali drugačni zvezi z mestom in vlogo, ki jo je zgodovina odmerila Slovincem v Socialistični federativni republiki

Jugoslaviji. Znova bom zapisal, da se mi ta smer vrtanja zdi v bistvu tudi najbolj naravna in najbolj obetajoča. Toda takoj v isti sapi dodajam odločilno omejitev: nikamor ne bomo prišli po mojem mnenju s trenutno splošno običajnim razpravljanjem na nivoju najbolj preproste sebičnosti in nerefektiranega egoizma, ki se hoče mnogim med nami zdeti nekak non plus ultra narodnega čustvovanja. Ravno narobe: osredotočanje sil izključno na tej ravni je zame sámo značilen simptom bolezni, za katero gre.

Naj mi bo dovoljeno, da svojo čudno trditev, za katero mi moji rojaki najbrž ne bodo pretirano hvaležni, nekoliko obrazložim.

Neizpodbitno dejstvo je, da se Slovenija v glavnem ves čas po vojni gospodarsko zelo naglo razvija in da si precejšen del Slovencev nikoli niti pomisliti ni upal, da bi se mu kdaj lahko godilo tako dobro, kot se mu danes godi. Vse to pa je bilo doseženo v okoliščinah, ki se navidez posmehujejo najosnovnejšim izkušnjam vzhodne, zahodne, jugoslovanske ali katerekoli druge ekonomske logike: ob sorazmerno močnem odlivu kapitala na jug, ob hudi izrabljenosti naprav, zastarelosti tehnologije, zaostajanju kvalifikacijske strukture zaposlenih itn. Skoraj neverjetno se mi zdi, da tega paradoksa, vsaj kolikor vem, doslej še nihče ni resnično do kraja premislil, čeprav je njegova površna razrešitev načelno seveda dovolj preprosta: po letu 1945 se je drobno, a, kakor kaže, zdravo drevesce slovenske (in deloma še hrvatske) *srednjeevropske* delovno-gospodarske tradicije znašlo v skrbno zaprtem rastlinjaku, potrebnem za precej kočljivi poskus vzgajati moderne proizvodne cepiče na bolj ali manj *orientalsko* obarvani kulturno-civilizacijski podlagi, na odnosu do dela, ki je prevladoval v ostalih predelih Jugoslavije; in seveda se je v takem, zanj nepotrebnem umetnem podnebju moralo ne glede na vse prirezovanje naravnost bohotno razrasti. To bi na prvi pogled mogoče res lahko pomenilo, da imajo prav tisti, ki nam zagotavljajo, da je vse v najlepšem redu in da se moramo Slovenci naskrivaj na kolenih zahvaljevati bogu za Jugoslavijo, kakršna je. Vendar so po mojem trdnem prepričanju ravno tu nekje korenine posledic, spričo katerih se nam naš hote ali nehote superiorni položaj v tej in taki državi razkrije kot močno dvorezen blagor.

Izkušnja uči, da nikoli ni dobro, če gre komu kaj prelahko od rok, če ga usoda posadi preveč na mehko in če v njegovem položaju zanj ni pravega izziva, ni naloge, ki bi terjala resnično vse njegove sposobnosti in vso njegovo voljo; to mora nujno pokvariti njegov značaj. Toda prav nekaj podobnega se je očitno zgodilo Slovincem, saj se po zaščitni ograditvi Jugoslavije od ostale Evrope, po umiku v gospodarsko in socialno avtarkijo nenadoma niso imeli več s kom zares trdo meriti v civiliziranosti, v proizvodnih in neproizvodnih uspehih, temveč so bili tako rekoč prisiljeni, da so se začeli moralno zelo lagodno utemeljevati z edino primerjavo, ki jim je še ostala, namreč na račun drugih Jugoslovancev, s praktično dokazano in potrjeno pozitivno razliko med »delavnicami« in »prosvetljenimi« Slovincem ter njegovimi »lenimi« in »primitivnimi« južnejšimi brati. Ob tem se je v naši narodni duševnosti kot ena od prikritih, a daljnosežnih in vso našo notranjo držo navdihujočih dominant povsem logično razvil in se že po zakonu o vabljenosti kon-

trasta, namreč kontrasta v primeri z našimi dotedanjimi narodnimi doživetji, trdno zasidral nekak precej poceni pridobljen in objektivno bolj malo prida občutek večvrednosti, oziroma prevedeno v absolutne kategorije, samozadovoljstva, težnje po nemotenem uživanju sadov in duhovne inercije. Usoda ali pa — kar je še bolj usodno — naša lastna zmagovita volja nas je prestavila v drugo, za nas neprimerno ugodneje sestavljeno tekmovalno skupino in nenadoma smo prav takšni, kot smo bili nekoč rojeni za parijske, postali rojeni za gospode. Čemu torej še karkoli pri sebi bistveno spreminjati? Vse je očitno dobro in naj zato kar ostane tako, kot je (če je kaj narobe, potem kvečjemu ovire, ki nam branijo, da bi se taki, kot smo, do kraja razmahnili), na vsako vprašanje, kot kaže, neogibno in avtomatično nosimo v sebi zajamčeno uspešen odgovor, zato bi bilo prizadevno iskanje in eksperimentiranje kajpada nesmiselno, nove ideje in metode pri delu in v razmišljanju spriči našega položaja niso kaj drugega kot umetno izzvana komplikacija in njihovi nosilci prozorni karieristi — srečna pot v tujino, s trebuhom za kruhom in za priznanjem tistim, ki to morejo, druge pa bo hvala bogu tako kmalu izpridila notranja emigracija; skratka, ta narodna skupnost se je na lepem znašla oropana slehernega omembe vrednega kolektivnega ustvarjalnega nemira, oropana novih projektov, vzorov in ciljev, ki bi še naprej mobilizirali in zavezovali njene člane (NB. kajpak ne v imenu kakršnegakoli poslanstva in začasnega odrekanja, temveč strogo v imenu pridelovanja večjih možnosti, materialne in socialne svobode zase, danes in tukaj), oropana intelektualno-čustvenega fluida, ki bi spreminjal mehanično danost slovenstva v zares relevantno iz nacionalnega komuniciranja rastočo kvaliteto (čeprav jasno, da tudi tega ne mislim v nekdanjem narodno-obrambnem smislu, saj se nimamo več pred kom braniti); ta skupnost je danes omejena v glavnem na bolj ali manj rutinske in nepresenetljive življenjske manifestacije, zato razumljivo nikomur ne more dosti pomeniti, narobe, moralno količkaj občutljiv človek se mora njenega načina bivanja — zajedanja nekakšne diferencialne kulturno-zgodovinske rente — celo nagonsko sramovati; od tod naša toliko obžalovana narodna mlačnost in malomarnost. Vse to je očitno cena, ki jo plačujemo za zmagoslavje, doseženo brez resničnega navora in zbranosti, zgolj zaradi daleč nekje v preteklosti odločene nesposobnosti konkurence: kot v vsaki drugi se je tudi v jugoslovanski Švici nujno znašlo nekaj človeško pomembnega oziroma najbrž celo bistvenega pod kolesom.

Čim bolj pretiram in čim več je izjem, ki delajo podobo manj črno, tem bolje, o obstoju zelo izrazitega trenda v opisani smeri pa je po moje komaj mogoče dvomiti, in za ta trend ne najdem razlage drugje kot v nezadržni in le s težavo nekoliko zajezeni civilizacijski premoči Slovencev nad drugimi narodi Jugoslavije. Potemtakem pa njihova usoda v jugoslovanski federaciji vendarle je problematična in njihova nekdanja odločitve zanj *ima* posledice, ki jih tvorca te odločitve niso predvideli, tega si nima smisla tajiti in vztrajati pri nekakšnem pavšalnem navdušenju ter rožnatih očalih, o dejstvih je treba spregovoriti, pa naj potem kdorkoli poskuša zlorabiti našo odkritost za svoje poljubno škodljive namene — le da bomo vprašanje Slovencev v Jugoslaviji naj-

brž morali začeti misliti precej drugače, kot ga za zdaj edino znamo: to vprašanje namreč očitno ne bo materialno, temveč globlje in usodnejše, kajti problem je v tem, da se nam v jugoslovanskem socializmu kratko malo ob *premajhnem* trudu *predobro* godi.

Brž ko stvar tako obrnemo, pa postane iskanje rešitve — za katero imajo drugi narodomislci recept vselej že v žepu — bistveno težje.

Precej je, recimo, ljudi, o katerih smem domnevati, da bodo ob pričujočem članku rekli ali pomislili, da bi v neodvisni Sloveniji vprašanje samo od sebe odpadlo. A če je ta državna tvorba kdaj tudi bila teoretično mogoča (o čemer mora po moje sicer vsak, kdor vsaj malo pozna naš del sveta in pa Slovence, zelo odločno dvomiti), danes ni več, ker naše zamaščeno in mlahavo narodno srce nikakor ne bi preneslo take totalne eksistencialne obremenitve. Slovenci nismo Izraelci. Ali drugače rečeno: potuha pred moralno resnično trdimi življenjskimi razmerami je postala zlata kletka, ki nas neizgovorjena in nepriznana veže na skupnost južnih Slovanov bolj neraztrgljivo kot vsa skupaj prelita kri in vse skupaj sanjane sanje.

Druga, navidez stvarnejša teorija meni, da je izhod natančno na nasprotnem koncu: povečati našo dejavno navzočnost v Jugoslaviji, vtisniti tej državi pečat naših sposobnosti in naše volje ter si jo prezoblikovati zase po svojih potrebah. Na ekonomskem področju bi to v prvi vrsti pomenilo spustiti v rastlinjak ostrejši zrak od zunaj in tako prilagoditi jugoslovanski družbenogospodarski sistem internim zahtevam civilizacijske stopnje, do katere smo prispeli Slovenci. A usoda naše reformne pobude nas zgovorno uči, da tudi ta načrt ni nič bolj realen, ker bi njegovo zares dosledno uresničenje slejkoprej ogrozilo bodočnost večine ostalih jugoslovanskih narodov, ki bodo skupaj, kot kaže, vselej zlahka minirali naše nakane, saj očitno nimamo ne moči ne moralne avtoritete, da bi jim to preprečili. Iz enakih razmislekov pa hkrati na drugi strani izhaja sklep, da nam tudi znotraj rastlinjaka še ne bo tako hitro zrasla resnično nevarna konkurenca, ki bi nas prisilila, da se kot narod zberemo in zresnimo.

Po vseh dosedanjih izvajanjih, upam, mi ni treba še posebej dokazovati, da udarja čustveno zagnana borba proti »izkoriščanju« Slovencev po Jugoslovanih v opisanih okoliščinah daleč mimo cilja in ničesar ne rešuje. Da me ne bi kdo napačno razumel, poudarjam, da sem tudi sam za razčiščenje naših mednarodnih računov (dasi o njihovem končnem saldu nimam bistveno drugačne predstave kot politiki), trdim pa, da se vsak, kdor tukaj išče izvor naše narodno-substancialne deficitarnosti, moti in da bi radikalna odpoved sleherne prostovoljne ali neprostoVOLjne podpore drugim, kakor trenutno stojijo stvari, bolezen samo še poslabšala (hkrati pa zaostрила obstoječe neenakosti tja do pravega parakolonializma z vsemi njegovimi posledicami). Denar ne bo ničesar spremenil, le še bolj nas bo skorumpiral, če se v nas samih nekaj ne spremeni. Bojim se, da na to malokdo pomisli in se zato večina naše oživljene narodne misli v najboljši veri vprega v voz najslabših teženj v našem narodnem značaju, kakršen za zdaj pač nujno je.

A tudi predlogi za politične spremembe, od personalnih zamenjav do institucionalizacije tekmovanja med različnimi barvnimi odtenki

socializma, se bistvu našega vprašanja po mojem mnenju nič bolj ne približajo, kajti neizprosen medsebojni boj za popularnost bi dano negativno strukturo ravno tako samo še okrepil in še bolj stotaliziral. Resda je treba nenehno in brez ozirov na levo in desno preverjati, kako naše vodstvo upravlja moralni kapital slovenskega naroda, vendar vsaj meni osebno otežuje sodbo pomislek, ali niso bile skozi ves povojni čas navidezne »izdaje« naših interesov tiste, ki so jih v resnici najbolj varovale, in ali niso prav najrazličnejše oblike diskriminacije ter specialno za Slovence trših pogojev gospodarjenja ohranile našo prednost do danes nedotaknjeno. Seveda pa tudi to, že iz psiholoških razlogov, ne more biti hote sprejeta rešitev.

Tako smo na koncu pristali pri možnosti, da bi stvar vzel v roke tradicionalni zavestni slovenski dejavnik ter z nekakšno novo narodno-prebudno akcijo postopoma vendarle otel naš čolnič iz nevarnega objema stihije. Res je, prav gotovo je okoliščina, da smo se Slovenci končno v večjem obsegu zamislili nad sabo, sama na sebi simpatična in namiguje, da bi se na njej morda dalo graditi, čeprav bi zloben opazovalec najbrž upravičeno lahko pripomnil, da je naše nezadovoljstvo v glavnem popolnoma avtomatičen refleks na ponovno nekoliko bolj množično srečanje z Evropo, ob katerem se nam je neogibno moralo razodeti, na kako pritlikavi in zanikrni absolutni višini smo si zgradili kočico svojega samoljubja. A takoj je treba pristaviti, da je bilo to srečanje za pretežno večino Slovencev (in celo za dobršen del naših ekonomskih migrantov) doslej docela kontemplativno in niti najmanj usodno; gospodarske in socialne pregrade so namreč slejkoprej tolikšne, da svojega civilizacijskega zaostanka za bližnjimi in daljnimi sosedi doma na mehkem nikakor ne moremo začutiti resnično na svoji koži. In poleg tega je vselej pri roki zgoraj opisana primerjava z »Balkanom« kot zelo izdatna moralna protiutež. V takšnem položaju, brez podpore stvarne nuje, pa bodo besede po mojem težko kaj bistveno premaknile, vsaj v dogledni prihodnosti ne, ker redkokdo postavlja sam sebi večje zahteve, kot je neogibno potrebno. Bližnja perspektiva misli, ki jo poskušam razviti, se mi zdi prej nemočno moraliziranje in prepiranje s svojim narodom, razkol in huda kri, pa malo neposredne koristi.

Razvoj, ki ga tu spremljamo, pripada tipu historičnega dogajanja — usodi razvitejših, a iz kakršnegakoli razloga neodločilnih manjšin —, ki je teoretično slabo raziskan in osmišljen. Toda če naj opišem svoj subjektivni občutek ob njem, potem bi rekel: komaj smo se mukoma izkopal iz prve, tisočletne pasti zgodovine, že smo padli v naslednjo, precej bolj zahrbtno prijetno in potencialno bolj fatalno.